

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

УДК 230.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.3.16>

Данканіч Артем Сергійович

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара

пр. Гагаріна 72, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-0824-1936РАДИКАЛЬНА ТЕОЛОГІЯ ДЖ. ШЕЛБІ-СПОНГА:
ТЕОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Актуальність проблеми. Серед сучасних теологічних рухів помітно виділяється радикальна теологія, яскравим представником якої є американський єпископ, теолог, спікер та публічний діяч Джон Шелбі Спонг. Сьогодні він є одним із провідних теоретиків та ідеологів ліберального руху «Прогресивне християнство» (Progressive Christianity). Він автор таких бестселерів, як “A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born” (2002 рік), “Jesus for the Non-Religious” (2007 рік) та інші. Погляди і заяви мислителя, що характеризуються радикальним лібералізмом, викликають широкий резонанс у християнських колах. Особливо провокативно виглядає його програма нової теологічної реформації. З огляду на популярний характер діяльності американського єпископа та його неоднозначні ідеї актуалізуються мета та завдання статті.

Мета. Огляд і аналіз радикальної теології Дж. Шелбі Спонга.

Методи дослідження. Мета статті визначає методологічну базу, яку конституують герменевтичний та компаративний методи. Компаративістика застосовується в синтезі зі структурним підходом систематичної теології і передбачає розгляд таких її розділів: теології, антропології, сотеріології, еклесіології й есхатології.

Результати. Пафос реформаційних закликів Дж. Шелбі Спонга полягає в його бажанні встановити повну кореляцію між сучасним рівнем розвитку суспільства і культури та християнством. Проблема полягає в тому, що традиційна християнська теологія артикулює супранатуралістичні, етичні та метафізичні категорії, які, як уважає теолог, уже не відповідають настрою людини XXI століття. Прагнення єпископа до змін християнства можна схарактеризувати так: 1) слідування постмодерним тенденціям і настроям; 2) критика християнської метафізики (у чому теолог дотримується загального антиметафізичного пафосу сучасної філософії); 3) перехід від теологічного до соціально-гуманітарного вектора розвитку християнства. До особливостей учення єпископа можна віднести такі, як: неметафізична теологія, моністична антропологія, монофізична христологія, природна сотеріологія, невідзначена есхатологія та соціальна еклесіологія.

Ключові слова: радикальна теологія, «смерть Бога», критика, реформація, християнство.

Вступ. Ім'я сучасного американського єпископа Джона Шелбі Спонга (John Schelby Spong) для українського читача залишається незнайомим. Попри свій поважний вік (станом на тепер Джону Шелбі Спонгу виповнилося 89 років), єпископ залишається надзвичайно активним публічним спікером і плідним письменником. Він автор таких бестселерів, як “A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born” (2002 р.), “Jesus for the Non-Religious” (2007 р.), інших. Варто зазначити, що українських перекладів вказаних вище творів американського теолога ще не зроблено. Пастирська кар'єра священнослужителя почалася ще в 50-ті рр. XX ст. і тривала до 2000 р., коли він пішов на пенсію

з посади єпископа Ньюарка (штат Нью-Джерсі), яку очолював 24 роки. Сьогодні Джон Шелбі Спонг є одним із провідних теоретиків та ідеологів ліберального руху «Прогресивне християнство» (Progressive Christianity). Погляди і заяви мислителя, що характеризуються радикальним лібералізмом, мають широкий резонанс у християнських колах. Цей факт і визначає мету представленої статті.

Мета та завдання. Огляд і аналіз радикальної теології Дж. Шелбі Спонга.

Методи дослідження. Мета статті визначає артикуляцію такої методологічної бази, яку конституують герменевтичний та компаративний методи. Компаративістика застосовується в синтезі зі структурним підходом систематичної теології і передбачає розгляд таких її розділів:

1. Теологія.
2. Антропологія.
3. Сотеріологія.
4. Екклесіологія.
5. Есхатологія.

Варто зазначити, що вказаний поділ пропонує американський протестантський теолог Генрі Кларенс Тіссен (Henry Clarence Thiessen) у своїй роботі “Lectures in Systematic Theology” («Лекції із систематичної теології»). Саме його ми і беремо за основу для компаративістики, що буде проведена в дослідженні.

Результати. Перше питання, яке потребує розгляду в даній статті, – це визначення радикальної теології (Radical Theology). Як зазначають сучасні американські релігієзнавці Клейтон Крокет (Clayton Crockett) та Джефрі Роббінс (Jeffrey W. Robbins), радикальна теологія виникає у Сполучених Штатах Америки та Великобританії в середині ХХ ст., ідейно та теоретично залежить від руху “Death of God theology” (теологія смерті Бога), яку започаткували Томас Альтіцер (Thomas J.J. Altizer), Вільям Гамільтон (William Hamilton) та інші. Дослідники зазначають, що «радикальна теологія» – це значно ширше поняття, ніж «теологія смерті Бога». На погляд дослідників, у ХХ ст. поширено багато радикальних теологій, які виникають після Другої світової війни і генетично походять від ліберальної теології. Ці радикальні теології можуть включати в себе process theology (процес теологію), liberation theologies (теології звільнення) тощо. На думку К. Крокетта та Дж. Роббінса, ці теології мають мало спільних методологічних та доктринальних елементів. Їх радше об’єднує неконсервативний характер.

Американські теологи С. Гренц та Р. Олсон, які коментують той резонанс, що був спричинений провокативними заявами теоретиків теології смерті Бога в 1965 р., зазначають: «У радикальних мислителів було дещо спільне незалежно від їхньої прихильності до попередників та тих розбіжностей, що вони мали між собою. Усі вони черпали натхнення в заклик Бонгеффера до «християнства без релігії». Із хронологічного погляду, як зазначають дослідники, перший радикальний напрям 1960-х рр., що став відомим як рух «смерті Бога», не привернув достатньої уваги і зрештою зник з поля зору. Але завдяки засобам масової інформації ідеї радикальних теологів були широко розрекламовані та стали загальнокультурним явищем. У жовтні 1965 р. на обкладинці журналу “Time” з’явився заголовок: “Is God dead?” («Бог помер?»). Консервативні християнські кола Америки швидко відреагували на таку провокативну кампанію американських засобів масової інформації закликами «Мій Бог живий! Нам вельми прикро, що ваш помер». Методологічно й ідеологічно Т. Альтіцер та В. Гамільтон залежали від деконструктивізму та філософських поглядів Ф. Ніцше, З. Фрейда, Г. Маркузе й інших. Зрозуміло, що формат статті унеможливило проведення аналізу всіх засад радикальної теології. Водночас ми можемо визначити її основні риси, що дозволять у подальшому класифікувати теологічні погляди Дж. Шелбі Спонга. Що стосується особливостей радикальної теології, то серед них можна навести такі:

1. Відкидання супранатуралізму.
2. Акцент на радикальній іманентності Бога.
3. Артикуляція герменевтики підозри.

На наш погляд, учення американського теолога Дж. Шелбі Спонга можна класифікувати як різновид радикальної теології, що буде зазначено нижче.

Перший пункт, який нас цікавить, – це інтерпретація єпископом учення про природу і сутність Бога (теологія). Так, у роботі “A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born” («Нове християнство для Нового світу: або чому традиційна віра помирає і як народжується нова») Дж. Шелбі Спонг коментує традиційні християнські уявлення про Бога та зазначає: «Є величезна кількість свідочств, що Бог, який розуміється теїстично, помирає. Я визначаю теїстичного Бога як істоту, що володіє надприродною силою і перебуває за межами цього світу, але періодично втручається в його справи із власної волі». Таке визначення конституюють емоційні та раціональні чинники, як уважає американський теолог [5, с. 21]. На переконання єпископа, уявлення про те, що колись Бог надприродним шляхом лікував людей, формував погодні умови, надавав перемогу в битвах, сьогодні неактуальні. Розвиток медицини, науки і техніки, що супроводжувався секуляризацією, як уважає Дж. Шелбі Спонг, спричинив загибель таких переконань і зрештою призвів до смерті Бога в нинішній цивілізації. Теолог пише: «Старий міф про теїзм втратив свою силу та привабливість. Нового міфу, якого ми будемо дотримуватися, ще не виникло. Перш ніж новий міф може з'явитися, нам потрібно зрозуміти, як зародився старий, який чином він зберігав свою силу протягом такого тривалого часу <...>. Можливо, тоді ми знатимемо, із чого почати в нашій боротьбі, щоб ще раз розпалити віру та навіть Бога, який не піддається смерті теїзму. Принаймні це наш наступний крок» [5, с. 35].

Очевидно, на думку американського єпископа, теїзм перебуває у глибокій кризі і потребує заміщення новою теологічною концепцією. На наш погляд, важливо зрозуміти, яке визначення теїзму надає систематична теологія. Так, Г.К. Тиссен у своїй роботі «Лекції із систематичної теології» розкриває це поняття так: «Термін «теїзм» використовується в чотирьох основних смислах:

1. Віра в надприродні сили, їх посередників, одного або багатьох богів. Цей погляд об'єднує різні вірування, які протиставляються атеїзму.
2. Віра в існування єдиного Бога, що може бути особистістю або не мати особистісного начала та діяти або не діяти у всесвіті. Цей погляд об'єднує монотеїзм, пантеїзм та деїзм, які протиставляються атеїзму, політеїзму та генотизму.
3. Віра в одного Бога, що є трансцендентним та іманентним, існує в одній особі. Цей погляд об'єднує юдейську, ісламську, унітарську концепції, що протиставляються атеїзму, політеїзму, пантеїзму і деїзму.
4. Віра в єдиного Бога, що є особистістю, іманентним і трансцендентним та існує у трьох особах: Отець, Син, Дух Святий.

Останнє визначення відповідає християнському теїзму, що протиставляється першим трьом, є монотеїстичним і відповідає тринітарному типу [10, с. 23].

Дж. Шелбі Спонг, який відкидає християнську концепцію теїзму й оголошує її смерть, намагається надати їй альтернативу. На його думку, смерть теїзму закликає нас до відповідальності. Вона надає нам можливість сміливо крокувати в повноту життя. Бог, якого шукає американський єпископ, – це «джерело життя, сила любові й основа буття, яка закликає нас бути тими, ким ми можемо». Теолог зазначає: «Я живу сьогодні переконанням, що я не відокремлений від цього Бога. Я беру участь у тому, що є вічним, нескінченним і безмежним. Моє єство розширюється досвідом цієї нескінченності. Інаковість стикається зі мною. Мене кличе трансцендентність, у якій Бог обіймає мене» [5, с. 74]. На завершення своєї критики християнського теїзму Дж. Шелбі Спонг зазначає, що теїзм є людським описання природи і сутності Бога, за межі якого він прагне вийти. Новий образ Бога, за словами теолога, знаменує смерть теїзму та проголошує справжнього Бога, що втілює в собі всі його емоційні й інтелектуальні запити [5, с. 77]. У роботі “Here I stand: my struggle for a Christianity of integrity, love, and equality” («На тому стою: моя боротьба за християнство цілісності, любові та рівності») Дж. Шелбі Спонг так коментує свій пастирський шлях: «Я визнаю, що став на шлях священства в пошуках безпеки для своєї тривожної та невпевненої душі. У цьому покликанні я виявив не свій власний захист, а розширення

життя і ті радикальні виклики, які воно приносить, коли людина відкрита до Божої глибини, який є для мене буттям усього суцього. Зрештою християнство не забезпечує нікому справжньої безпеки. Радше це дає мені й іншим здатність прийняти радикальну невпевненість у житті як вільних, цілих та зрілих людей. Пасивна залежність, яку я спостерігаю в багатьох релігійних людей, безумовно, є відхиленням від того, що таке справжнє християнство» [7, с. 445].

Проголошена Дж. Шелбі Спонгом смерть теїзму, на наш погляд, цілком відповідає пафосу радикальної теології, яка відкидає основи християнського теїзму та намагається сформуванню теїстичну концепцію неметафізичного типу. Варто також вказати на таку особливість цієї інтерпретації теїзму американським єпископом. Він відмовляє іманентності на користь трансцендентності, що призводить до втрати в його версії теїзму персонального, активного, творчого та діалогічного характеру Бога. Зрештою в такій моделі Бог стає абстрактним поняттям, природою, принципом, семантичним узагальненням.

Переходимо до наступних пунктів, які нас цікавлять у контексті їхньої інтерпретації американським теологом, – це антропологія, сотеріологія, христологія, еклесіологія й есхатологія. Тут варто зазначити, що майже всі з вищенаведених напрямів теологічної думки Дж. Шелбі Спонг згадав у своїй програмі нової реформації християнства.

На думку американського клірика, сучасне християнство потребує не тільки відповіді на заклик Д. Бонгеффера (формування нерелігійного християнства), а і проведення всеохоплюючої нової реформації: «<...> На мою думку, сьогодні є необхідність у реформації такого масштабу, який ми бачимо на прикладі XVI ст. Нова реформація буде глибоко теологічною і кине виклик кожному аспекту нашої віри <...> Традиційне християнство більше не викликає довіри і не подає ознак життя» [5, с. 8]. Проголошуючи програму нової реформації християнства, Дж. Шелбі Спонг сформував 12 позицій, які вона з необхідністю повинна містити і переосмислити:

1. Теологію. «Теїзм, як спосіб описання природи і сутності Бога є мертвим. Його мова в теперішніх умовах є неактуальною і в багатьох випадках безглуздою. Таким чином, треба знайти новий спосіб, як говорити про Бога в сучасному світі».

2. Христологію. Оскільки ми більше не можемо сприймати Бога в теїстичних термінах, то стає неможливим говорити про Ісуса як про втілення Бога. Отже, класична христологія збанкрутіла.

3. Антропологію і хамартіологію. Біблійні описання людини як довершеного творіння, яке згрішило, є додарвіністською міфологією та постдарвіністською нісенітницею.

4. Христологію. Буквальне розуміння непорочного зачаття в біологічному сенсі унеможливує божественність Христа у традиційному розумінні.

5. Теологію. Історії Нового Заповіту, що мають характер чудес, не можна більше розглядати в постньютонівському світі як надприродні дії, що творить Бог.

6. Сотеріологію. Уявлення, що розп'яття на хресті є жертвою за гріхи світу, є варварською примітивною ідеєю, саме тому його треба позбутися.

7. Христологію. Воскресіння – це дія Бога. Ісус воскрес у тому сенсі, що став Богом. Це означає, що в історії не мало місце фізичне воскресіння.

8. Христологію. Історія Вознесіння припускає існування тривимірного Всесвіту, що більше не може бути адекватно зрозумілим у посткоперніканській та космічній епохах.

9. Бібліологію. У Святому Письмі відсутній зовнішній об'єктивний стандарт, який би визначав етику і поведінку людей у будь-який період історії.

10. Молитву. Молитва не може розглядатися як прохання до Бога з метою звершення його дій в той чи інший спосіб у житті людей.

11. Есхатологію й еклесіологію. Надія на життя після смерті повинна назавжди бути відділена від ідеї, що воно є нагородою або покаранням, а його досягнення можливе за умови правильної поведінки. Церква повинна відкинути почуття провини як засіб контролю людини.

12. Антропологію. Усі люди створені за образом і подобою Божою і заслуговують на повагу. Зовнішньої інструкції способу життя людини, яка б визначала її расову, етнічну, гендерну або сексуальну орієнтацію, не існує, не може використовуватися як засіб дискримінації [4].

Провокативні заяви Дж. Шелбі Спонга викликають резонанс в американському християнстві. З одного боку, його активно підтримують послідовники прогресивного християнства (сучасний ліберальний протестантський рух). З іншого, учення єпископа отримує серйозну критику з боку не тільки консервативних, але навіть ліберальних теологів. Тут варто згадати монографію “Can a bishop be Wrong? Ten Scholars Challenge John Shelby Spong” («Чи може єпископ помилятися? Десять учених кидають виклик Джону Шелбі Спонгу»), що була опублікована заредакцією П. Мура (Peter C. Moore). Автори критикують погляди єпископа та зазначають: «Ми маємо надію попередити людей про реальні проблеми і небезпеку, яку викликають думки єпископа Спонга <...> Ми теж віримо у зміни, але не так, як Джон Спонг. Ми віримо не у зміни заради змін, а у зміни заради Євангелія. Ми прагнемо не наслідувати світ, а служити йому, проповідувати Євангеліє. Ми не можемо нести те, що суперечить Духу Божому. Наш Бог суверенний і незмінний» [1, с. 20]. Варто зазначити, що критика авторів монографії охоплює практично всі погляди мислителя: від теології й етики до герменевтики текстів Святого Письма.

Висновки. Пафос реформаційних закликів Дж. Шелбі Спонга полягає в його бажанні встановити цілковиту кореляцію між сучасним рівнем розвитку суспільства і культури та християнством. Проблема полягає в тому, що традиційна християнська теологія артикулює супранатуралістичні, етичні та метафізичні категорії, які, як уважає теолог, уже не відповідають настроям людини XXI ст. Прагнення єпископа до змін християнства можна схарактеризувати так:

1. Слідування постмодерним тенденціям і настроям.
2. Критика християнської метафізики (у чому теолог слідує загальному антиметафізичному пафосу сучасної філософії).
3. Перехід від теологічного до соціально-гуманітарного вектора розвитку християнства.

Загалом, на нашу думку, з огляду на прогресивну програму Дж. Шелбі Спонга стає зрозумілим, що його версія християнства є різновидом соціальної теорії сучасного постмодернізму. Теологічної глибини і значущості вказана програма фактично не містить. Заклики до рівності людей, поваги їхньої ідентичності та захисту стигматизованих верств суспільства (ЛГБТ) практично не відрізняються від аналогічних програм світських рухів, теорій і доктрин. Щодо вчення єпископа, то можна зазначити таке: його теологія не містить метафізики, саме тому помітно відрізняється від класичного християнського теїзму. Антропологія єпископа моністична і розглядає людину насамперед як суспільну істоту. Христологія Дж. Шелбі Спонга акцентовано монофізична. Христос – це передусім людина, великий учитель людства, а не іпостась Трійці. Сотеріологія, на думку американського клірика, полягає в містичному поєднанні із природою. Есхатологія знаменує, з одного боку, смерть теїзму, а з іншого – абсолютне ігнорування дискурсу життя після смерті. Для Дж. Шелбі Спонга більш важливим є життя тут і тепер, а не після смерті. Екклесіологія мислителя радикалізована: церква втрачає свій характер і перетворюється на суспільний рух, що намагається боротися за права людини в цьому світі. Зрозуміло, що формат статті обмежує можливості проведення глибокого аналізу сучасного християнства на прикладі радикальної теології Дж. Шелбі Спонга. Водночас маємо надію, що найближчим часом українська дослідницька спільнота буде проводити більше таких досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Can a bishop be Wrong? Ten Scholars Challenge John Shelby Spong / edited by Peter C. Moore. Harrisburg, PA : Morehouse Publishing, 1998. 188 p.
2. Crockett C., Robbins J.W. Background. The Palgrave Handbook of Radical Theology. London : Palgrave Macmillan, 2018. P. 15–32.
3. Grenz S.J., Olson R.E. 20th-Century Theology: God and the world in a transitional age. Downers Grove : Inter-Varsity Press, 1992, 393 p.
4. Spong J.S. A Call for a New Reformation. URL: <https://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/a-call-for-a-new-reformation/> (дата звернення: 05.12.2020).
5. Spong J.S. A New Christianity for a New World : Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born. San Francisco : Harper San Francisco, 2002. 276 p.
6. Spong J.S. Jesus for the Non-religious. New York : Harper Collins, Publishers Inc, 2007. 316 p.

7. Spong J.S. *Here I stand : my struggle for a Christianity of integrity, love, and equality*. New York : Harper Collins, Publishers Inc, 2000. 464 p.
8. Spong J.S. *Liberating the Gospels : Reading the Bible with Jewish Eyes*. New York : Harper Collins Publishers Inc, 1997. 386 p.
9. Spong J.S. *Resurrection : Myth or Reality*. New York Harper Collins Publishers Inc, 1994. 352 p.
10. Thiessen H.C. *Lectures in Systematic Theology*. Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company, 1949. 405 p.

REFERENCES

1. Crockett, C. & Robbins, J.W. (2018). Background. *The Palgrave Handbook of Radical Theology*, 15–32.
2. Grenz, S.J. & Olson, R.E. (1992). *20th-Century Theology: God and the world in a transitional age*. Downers Grove : Inter-Varsity Press.
3. Moore, C.P. (Ed.). (1998). *Can a bishop be Wrong? Ten Scholars Challenge John Shelby Spong*. Harrisburg, PA : Morehouse Publishing.
4. Spong, J.S. A Call for a New Reformation. Retrieved from <https://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/a-call-for-a-new-reformation/>
5. Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born*. New York : Harper Collins Publishers Inc.
6. Spong, J.S. (2007). *Jesus for the Non-religious*. New York : Harper Collins, Publishers Inc.
7. Spong, J.S. (2000). *Here I stand: my struggle for a Christianity of integrity, love, and equality*. New York : Harper Collins, Publishers Inc.
8. Spong, J.S. (1996). *Liberating the Gospels: Reading the Bible with Jewish Eyes*. New York : Harper Collins Publishers Inc.
9. Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality*. New York: Harper Collins Publishers Inc.
10. Thiessen, H.C. (1949). *Lectures in Systematic Theology*. Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company.

Dankanich Artem Serhiiiovych

Ph. D. in Philosophy,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University
72 Gagarin avenue, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0824-1936

JOHN'S SHELBY-SPONG RADICAL THEOLOGY: THEOLOGICAL PORTRAIT

Radical theology is one of the brightest movement in the US and the UK in the 1960's of the twentieth century. It is an intellectual and theological trend associated with the controversial "Death of God theology" and its authors – Thomas Altizer, William Hamilton and others. According to Thomas Altizer and William Hamilton the God of theism is dead and we have to find the new way of God-talk. It becomes more visible in the light of the secular world and its intellectual and spiritual atmosphere. An American bishop and theologian John Shelby Spong did the same claim in order to reconcile the modern world and Christianity. In his bestsellers "A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born" (2002), "Jesus for the Non-Religious" (2007), he develops a new program of Christian theology. According to John Shelby Spong, the evidence that God, understood theistically, is dead is overwhelming. American bishop states, that things our ancestors called miracles and even magic are explained today without appeal to the supernatural because we understand so much more completely the way the universe operates. It is important to note that the scientific world no longer sees God in terms of a chain of cause and effect. In other words, today the tide has completely turned. In this paper we have touched some of the most controversial and provocative of J.S. Spong thoughts. Consequently, we can categorize his views in the following way: non-metaphysical theology, monistic anthropology, monophysical christology, natural soteriology, indeterminate eschatology and social ecclesiology.

Key words: radical theology, "Death of God", criticism, reformation, Christianity.